

Κειμήλια

01

— Από την Καππαδοκία στην Εύβοια

ΗΛΙΑΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Συντηρητής Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, Ιστορικός Τέχνης

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΦΕΛΕΡΗΣ

Συντηρητής Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, Μουσειογράφος

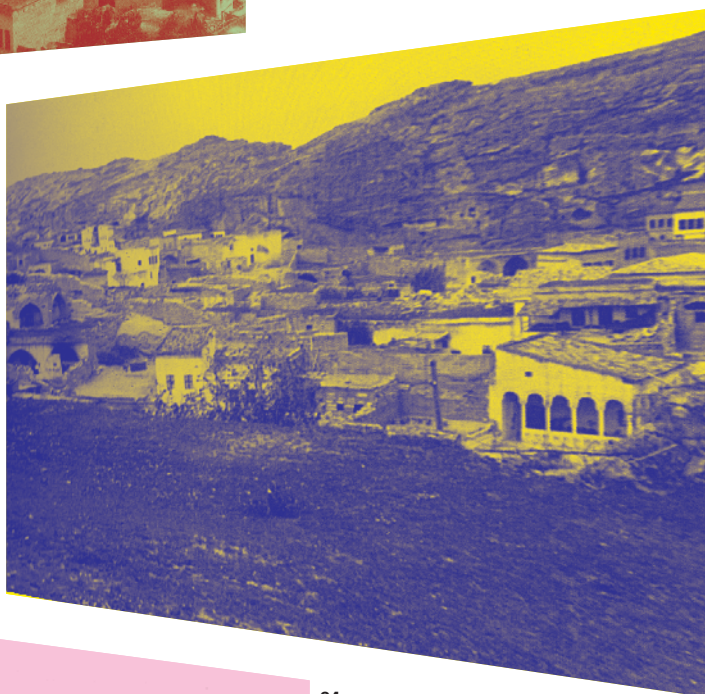

02

μιας

νέας

03

04

αρχής

01

Ενότητα κοσμημάτων. Προσφορές στον Όσιο Ιωάννη τον Ρώσο από τον ευρύτερο ελλαδικό χώρο, 19ος–αρχές 20ού αι.

02

Συνοικία
Καπτανογλου. Αρχείο
Υίων Πανταζίδη, 1924.
Πηγή: Προκόπι 2004.

03

Κάτω από τον «Μεγάλο
Βράχο» του Καγιά
Καπού η συνοικία
Μουπαατζί
μισοκατεστραμμένη.
Πηγή: Προκόπι 2004.

04

Συνοικία Σαρμουσακλί.
Αρχείο Υίων
Πανταζίδη, 1924.
Πηγή: Προκόπι 2004.

05

Ο χώρος υποδοχής
του μουσείου.

06

Ασημένιος δίσκος
αντιδώρου
με παράσταση
του Αγ. Γεωργίου.
Στην επιγραφή φέρει
χρονολογία 1869.

07

Συντήρηση in situ της
λάρνακας του Οσίου
Ιωάννη του Ρώσου.

08

Η λάρνακα του Οσίου
Ιωάννη του Ρώσου
(1860) και προθήκη με
εκκλησιαστικά αργυρά
κειμήλια της Μικράς
Ασίας, 19ος–αρχές
20ού αι.

ΣΤΗΝ ΚΑΡΔΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ Νέο Προκόπι στη βόρεια Εύβοια, ιδρύθηκε το 2018 ένα μουσείο προορισμένο να φιλοξενήσει την ανθρώπινη περιπέτεια και τα αντικείμενα μνήμης των προσφύγων από την Καππαδοκία που εγκαταστάθηκαν σε αυτόν τον τόπο το 1924. Ένα Μουσείο Μικρασιατικού Πολιτισμού.

Πενήντα οικογένειες προσφύγων από το Προκόπι της Καππαδοκίας εγκαταστάθηκαν στη θέση «Αχμέτ Αγά» στη βόρεια Εύβοια, όπου κλήθηκαν να δημιουργήσουν εξαρχής ένα νέο χωριό, στο οποίο έδωσαν το ίδιο όνομα με αυτό που άφησαν πίσω, δηλωτικό της επιθυμίας τους να συνεχίσουν τη ζωή τους μη λησμονώντας τον προγονικό τόπο και τις παραδόσεις τους (Στελλάκου 1999, σ. 74).

Φεύγοντας αναγκαστικά από την κοιτίδα τους κατάφεραν, μαζί με τα τιμαλφή και τα λιγοστά προσωπικά τους αντικείμενα, να διασώσουν και να μεταφέρουν στην καινούργια τους πατρίδα και κάποια ιερά κειμήλια, όπως τη λάρνακα με το λείψανο του Οσίου Ιωάννη του Ρώσου, ιερά σκεύη, λειτουργικά ενδύματα και υφάσματα, εικόνες, ταπισερί και πολλά άλλα αντικείμενα (Παπαγεωργίου 2020, σ. 116).

Εκτός από το σκίνωμα του Οσίου, μετέφεραν στον Πειραιά και είκοσι πέντε κιβώτια με ιερά αντικείμενα και εικόνες από τους τρεις ναούς που είχε το Προκόπι της Καππαδοκίας: του Αγίου Γεωργίου, του Αγίου Βασιλείου και του Οσίου Ιωάννη του Ρώσου. Από τα είκοσι πέντε αυτά κιβώτια, μόνο τα έξι κατέληξαν στο Νέο Προκόπι Ευβοίας. Τα υπόλοιπα διατέθηκαν από το «Ταμείο Ανταλλαξίμων Κοινοτικών και Κοινωνικών Περιουσιών» σε κρατικά μουσεία και σε μητροπόλεις σε όλη τη χώρα ως παρακαταθήκη μιας ιστορίας που δεν πρέπει να ξεχαστεί ποτέ και από κανέναν (Μπαλλιάν 1992, σ. 11).

Το περιεχόμενο αυτών των έξι κιβωτίων, αντικείμενα μνήμης του πολιτισμού ολόκληρης της περιοχής της Μικράς Ασίας, αποτέλεσε τον πυρήνα της μόνιμης έκθεσης του Μουσείου Μικρασιατικού Πολιτισμού, γύρω από τον οποίο αναπτύχθηκαν οι αφηγήσεις που προήλθαν από τις προφορικές μαρτυρίες των προσφύγων πρώτης, δεύτερης και τρίτης γενιάς (Στελλάκου 1999, σ. 120).

Μικρό ιστορικό ενός ξεριζωμού

Το Προκόπι (Ουργκιούπ) Καππαδοκίας βρίσκεται στο κέντρο της Μικράς Ασίας, στην κεντρική Ανατολία. Ο οικισμός είναι κτισμένος σε οροπέδιο με υψόμετρο 1.200 μ. Το τοπίο χαρακτηρίζεται από ιδιόμορφους γεωλογικούς σχημα-

τισμούς που έχουν προκύψει από τη διάβρωση των ηφαιστειακών πετρωμάτων της περιοχής. Το μεγαλύτερο μέρος του οικισμού είναι κτισμένο αμφιθεατρικά επάνω σε δύο μεγάλους βράχους, ενώ κάποια από τα παλαιότερα σπίτια είναι μερικώς λαξευμένα στον μαλακό βράχο που δεσπόζει στο κέντρο του οικισμού.

Στο Προκόπι, όπως και σε πολλά άλλα χωριά της Καππαδοκίας, στις αρχές του 20ού αιώνα κατοικούσαν Μουσουλμάνοι, τουρκόφωνοι πληθυσμοί, Χριστιανοί ορθόδοξοι και λίγοι Αρμένιοι. Ασχολούνταν κυρίως με τη γεωργία, το εμπόριο και τη βιοτεχνία. Υπήρχαν ακόμη αρκετοί λιθοξόοι, κτίστες και βυρσοδέφες, ενώ η υφαντουργία άνηθε ως οικοτεχνία αφού την ασκούσαν κυρίως οι γυναίκες (Καραχρήστος 2005, κεφ. 2: Οικονομία).

Στον λαμπρό ναό του Οσίου Ιωάννη του Ρώσου φυλασσόταν το λείψανο του οσίου, η λαρνεία του οποίου είχε εξαπλωθεί στην ευρύτερη περιοχή, τόσο μεταξύ των Χριστιανών, όσο και μεταξύ των Μουσουλμάνων (Καραχρήστος 2005, κεφ. 4: Θρησκεία). Πλήθος προσκυνητών κατέκλυζε την πόλη κατά τη διάρκεια των πανηγυρικών λειτουργιών στη μνήμη του στις 27 Μαΐου, αλλά και καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου.

Οι κάτοικοι του Προκοπίου και γενικότερα της Καππαδοκίας δεν γνώρισαν τον βίαιο διωγμό που βίωσε ο ελληνισμός του Πόντου, της Σμύρνης και άλλων περιοχών της Μικράς Ασίας. Η αμετάκλητη απόφαση της υποχρεωτικής ανταλλαγής πληθυσμών¹ τους ξεριζώσε από τον τόπο των προγόνων τους, αλλά τους έδωσε τον χρόνο και την ευκαιρία να μεταφέρουν το 1924 κάποια από τα πολύτιμα υπάρχοντά τους στη νέα τους πατρίδα. Στον δρόμο της μετανάστευσης τους συνόδευσε και το λείψανο του Οσίου Ιωάννη του Ρώσου.

Η μετακίνηση του χριστιανικού πληθυσμού από την Καππαδοκία στον τελικό του προορισμό περιλάμβανε τη διαδρομή με τρένο προς το λιμάνι της Μερσίνας μέσω του Ουλούκισλα, κατόπιν το ταξίδι με το πλοίο «Βασίλειος Δεστούνης», την άφιξη στον Πειραιά, την προσωρινή διαμονή σε πρόχειρα καταλύματα στην Αθήνα, τη μεταφορά στη Χαλκίδα και τη μόνιμη εγκατάσταση μεγάλου μέρους του στη βόρεια Εύβοια (Ενωτιάδης 1994, σ. 45).

Στη νέα πατρίδα

Αμέσως μετά την εγκατάστασή τους στο νέο χωριό, οι Προκοπιείς άρχισαν να σχεδιάζουν την κατασκευή ιερού ναού για τον αγαπημένο τους άγιο. Η κατασκευή του ξεκίνησε το 1930 και ολο-

05

07

06

08

09

Προθήκη με παραδοσιακές ενδυμασίες από τη Μικρά Ασία.

10

Καβάδι (λεπτομέρεια), είδος επενδύτη από μεταξωτό ριγυτό ύφασμα. Καππαδοκία, 19ος αι.

11

Καβάδι (λεπτομέρεια), είδος επενδύτη από βελούδο και μετάξι με περίτεχνο κέντημα. Καππαδοκία, 19ος αι.

κληρώθηκε το 1951. Έκτοτε λειτουργεί ως προσκυνηματικός ναός υπό την άμεση εποπτεία της Ιεράς Μητροπόλεως Χαλκίδος (Παπαγεωργίου / Φελέρης 2012–13, σ. 19). Αμέσως μετά την αποπεράτωση πραγματοποιήθηκε η ανακομιδή του σκηνώματος του Οσίου Ιωάννη και η εγκατάστασή του στον νέο ναό (Ευπραξιάδης 1974, σ. 362). Το σκίνημα αποτελεί σύμβολο τόσο του καππαδοκικού παρελθόντος, όσο και της αναβίωσης της ιστορίας και της κουλτούρας των προσφύγων της Καππαδοκίας στην Ελλάδα (Στελλάκου 1999, σ. 82).

Ταυτόχρονα, οικοδομήθηκε παραπλεύρως ένας ξενώνας για την εξυπηρέτηση των προσκυνητών, ο οποίος ολοκληρώθηκε το 1955. Μεταγενέστερα οικοδομήθηκε και δεύτερος, μεγαλύτερος και πιο σύγχρονος, για να καλύψει τις ανάγκες φιλοξενίας των ολοένα αυξανόμενων προσκυνητών (Παπαγεωργίου / Φελέρης 2012–13, σ. 20). Η φήμη του αγίου ως θαυματουργού εξαπλώθηκε γρήγορα σε όλο τον ελλαδικό χώρο, αλλά και στον υπόλοιπο ορθόδοξο κόσμο. Κοσμήματα και πολύτιμα υφάσματα, τάματα πιστών από την Εύβοια, τη Θεσσαλία, την Ανατολική Στερεά, τα Δωδεκάνησα, ακόμη και από το Καστελόριζο στον νεοφερμένο και έως τότε άγνωστο στις περιοχές αυτές όσιο, υπενθυμίζουν τη συνέχεια και τη διάδοση μιας τιμητικής παράδοσης, εξορισμένης από τον «γενέθλιο» τόπο της.

Στον παλαιότερο ξενώνα, μέσα σε μπαούλα και χρηματοκιβώτια, ευλαβικά κρυμμένοι από τα αδιάκριτα βλέμματα, φυλάσσονταν για περίπου εκατό χρόνια όλοι οι θησαυροί που οι Προκοπιείς κατάφεραν να διασώσουν και να μεταφέρουν στην καινούργια τους πατρίδα.

Η δημιουργία του μουσείου

Όταν το 2012 προσκληθήκαμε να εκπονήσουμε τη μελέτη δημιουργίας ενός μουσείου που θα στέγαζε αυτή τη συλλογή, αντικρίσαμε με βαθιά συγκίνηση έναν πραγματικό θησαυρό. Η διαχείριση των αντικειμένων μνήμης απαιτεί πάντοτε προσεκτική προσέγγιση και λεπτούς χειρισμούς προκειμένου όλα τα κειμήλια να καταγραφούν, να ταυτοποιηθούν, να μελετηθούν, να τεκμηριωθούν, να συντηρηθούν και να εκτεθούν ή να φυλαχθούν ασφαλώς. Το σύνολο των προς έκθεση αντικειμένων που προέρχεται από ολόκληρη τη Μικρά Ασία χρονολογήθηκε στον 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα. Δεδομένου ότι ο βίαιος διωγμός των ανθρώπων από τις εστίες τους δεν επέτρεψε τη διάσωση και τη μεταφορά στην Ελλάδα παρά ελάχιστων συνόλων από

τα υλικά κατάλοιπα του Μικρασιατικού Ελληνισμού, η παρούσα συλλογή θεωρήθηκε αντιπροσωπευτική για τον χριστιανικό πληθυσμό της Μικράς Ασίας και τον πολιτισμό του. Η δημιουργία αυτού του μουσείου συνάντησε ενθουσιώδη ανταπόκριση από την τοπική κοινωνία, κυρίως διότι έδωσε στους απογόνους το αίσθημα της ηθικής αποκατάστασης των προσφύγων προγόνων τους. Γι' αυτόν τον λόγο και ως απότιση τιμής, άνοιξαν τις σκονισμένες προγονικές κασέλες τους και προσέφεραν με συγκίνηση ό,τι πολυτιμότερο κρατούσαν τόσα χρόνια κρυμμένο. Έτσι, η ονομασία «Μουσείο Μικρασιατικού Πολιτισμού» κρίθηκε ότι ανταποκρίνεται επαρκώς στον χώρο του παλαιού ξενώνα που διαμορφώθηκε για την έκθεση, την προβολή και την ανάδειξη των πολύτιμων κειμηλίων τα οποία φιλοξενούσε έως τότε κρυμμένα στα σπλάχνα του. Ο εν λόγω ξενώνας είναι ένα διώροφο κτήριο με υπόγειο, κατασκευασμένο το 1955 από οπλισμένο σκυρόδεμα και οπτοπλινθοδομές. Η μόνιμη έκθεση των εκκλησιαστικών και των λαογραφικών αντικειμένων φιλοξενείται στο ισόγειο εμβαδού 150 τ.μ. που έχει διαμορφωθεί κατάλληλα. Στον όροφο βρίσκεται η αίθουσα πολλών χρήσεων με εμβαδόν 42 τ.μ.

Ο χώρος, απομονωμένος από το εξωτερικό περιβάλλον, δημιουργεί ένα δραματοποιημένο σκηνικό που σκηνονογραφήθηκε με έμφαση στον τεχνητό φωτισμό, στα χρώματα στους τοίχους, τα οποία επιλέξαμε να είναι σε ουδέτερους τόνους του γκρι, στα διαχωριστικά και στο υπόβαθρο των αντικειμένων που αποδίδεται στο χρώμα της ώχρας ώστε να ανακαλεί τη γεωμορφολογία της Καππαδοκίας. Όλα αυτά τα στοιχεία δημιουργούν αντιθέσεις τέτοιες που υπερτονίζουν και αναδεικνύουν τα εκθέματα.

Στο ισόγειο παρουσιάζονται εκθέματα εκκλησιαστικής και κοσμικής τέχνης, που φανερώνουν τη συνήθεια των Μικρασιατών να προσφέρουν στους αγίους αντικείμενα της καθημερινής ζωής, όπως φορεσιές ή ασημένια οικιακά σκεύη. Με αυτό το δεδομένο και λόγω του ότι τα περισσότερα ανήκουν σε κοντινή χρονική περίοδο, δεν κρίθηκε σκόπιμη η παρουσίασή τους με χρονολογικά κριτήρια. Θεωρήσαμε ότι είναι προσφορότερο να παρουσιαστούν ειδολογικά, ενταγμένα σε δύο μεγάλες κατηγορίες, στις οποίες υπάγονται και ορισμένες επιμέρους ενότητες. Έτσι η διευθέτηση των εκθεσιακών ενοτήτων έγινε με στόχο να διατηρηθεί η λεπτή ισορροπία που υπάρχει ανάμεσα στον θρησκευτικό, τον λαογραφικό και τον ιστορικό χαρακτήρα της συλλογής. Η επιλογή των εκθε-

12

12, 13

Ασημένιο καντήλι,
Μ. Ασία, 19ος αι.
Πριν και μετά
τη συντήρηση.

14

Άγιο Ποτήριο Θείας
Μετάληψης με
κάλυμμα, από
επιχρυσωμένο ασήμι.
Στην επιγραφή φέρει
χρονολογία 1858.

15

«Η Θυσία του
Αβραάμ». Δίζωνη
φορητή εικόνα. Στην
κάτω ζώνη, σκηνές
από τη ζωή του
πατριάρχη. Εργαστήρι
της Καππαδοκίας,
μέσα 19ου αι.

13

14

16

Κόσμημα στήθους από επιχρυσωμένο ασήμι, με εγχάρακτη διακόσμηση και λαζουρίτη. Μ. Ασία, 19ος–20ός αι.

17

Κουτί αρραβώνων από επιχρυσωμένο ασήμι. Μ. Ασία, 19ος–20ός αι.

18

Πόρπη ασημένια, συρματερή. Φέρει επιγραφή με τη χρονολογία 1903.

19

Ασημένια ταμπακοθήκη με σαβάτι. Μ. Ασία, 19ος–20ός αι.

20

Πόρπη από επιχρυσωμένο ασήμι με εγχάρακτη διακόσμηση και λαζουρίτη. Μ. Ασία, 19ος–20ός αι.

21

Πρωτοαντικρίζοντας τα κατάλοιπα μνήμης, ομορφιάς και τέχνης που έφεραν μαζί τους οι πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία.

μάτων πραγματοποιήθηκε με κριτήριο την ποιικιλία και τη γεωγραφική αντιπροσώπευση των αφιερωμάτων από ολόκληρη τη Μικρά Ασία, ώστε να αναδεικνύεται η συνέχεια της παράδοσης του προσκυνήματος και των υλικών αφιερωμάτων στους αγίους εν είδει παράκλησης ή ευχαριστίας.

Η πρώτη κατηγορία, η μεγαλύτερη σε αριθμό, αφορά στα κειμήλια λειτουργικού–λατρευτικού χαρακτήρα (φορητές εικόνες, εκκλησιαστικά σκεύη, αντικείμενα μικροτεχνίας, υφάσματα, εκκλησιαστικά βιβλία κ.ά.), που συνδέονται κυρίως με το προσκύνημα του Οσίου Ιωάννη του Ρώσου στο Προκόπι της Καππαδοκίας, αλλά και με τους δύο άλλους ναούς της πόλης, αφιερωμένους στον Άγιο Γεώργιο και στον Άγιο Βασίλειο. Στο επίκεντρο της έκθεσης βρίσκεται η γραπτή λάρνακα του αγίου, σημείο αναφοράς και του παλαιού προσκυνήματος, μέσα στην οποία ανακοιμήθηκε το ιερό λείψανο στον νέο τόπο εγκατάστασης των Προκοπιέων. Η λάρνακα εκτίθεται *in vitro*, ώστε εκτός από τη διάσταση της ιερότητας της, να αναδεικνύεται η καλλιτεχνική και ιστορική της αξία που της προσδίδει εμβληματικό χαρακτήρα. Ταυτόχρονα, η λάρνακα συνδέει το παλαιό με το νέο προσκύνημα και ως εκ τούτου δημιουργεί μια νοητή συνέχεια με την τελευταία ενότητα της έκθεσης, που περιλαμβάνει τα αφιερώματα από τον ελλαδικό χώρο.

Το κεντρικό αυτό έκθεμα περιτοιχίζεται από εικόνες μικρασιατικής τέχνης με καραμανλίδικες² επιγραφές, ιερά και λειτουργικά σκεύη, αντιπροσωπευτικά δείγματα εκκλησιαστικής υφαντικής και κεντητικής τέχνης της Μικράς Ασίας.

Τη δεύτερη κατηγορία εκθεμάτων συνιστούν τα αντικείμενα κοσμικού χαρακτήρα και λαογραφικού ενδιαφέροντος. Πρόκειται για μια αξιόλογη συλλογή από τοπικές φορεσιές και πολύτιμα κοσμήματα μικρασιατικής προέλευσης, που αποτελούσαν τάματα στον άγιο και υπερτονίζουν μία άλλη διάσταση της κοινωνικής ζωής του μικρασιατικού ελληνισμού, πέρα από την ιερότητα του εκκλησιαστικού χώρου. Τα τάματα αυτά πλαισιώνονται από επεξηγηματικό εποπτικό υλικό που περιλαμβάνει αυθεντικές φωτογραφίες και χαρακτηριστικά της εποχής, ώστε να είναι κατανοητή η χρήση τους στο σύνολο της ενδυμασίας.

Τα μικρασιατικά αντικείμενα συνυπάρχουν με αντικείμενα που αφιερώθηκαν στον όσιο μετά το 1924 και προέρχονται από διάφορα μέρη της Ελλάδας. Τα εκθέματα απαρτίζονται από

φορεσιές, υφάσματα και κοσμήματα, τάματα πιστών της Εύβοιας, της Θεσσαλίας και της ανατολικής Στερεάς που προσφέρθηκαν στον νεοφερμένο και έως τότε άγνωστο στις περιοχές αυτές άγιο. Επιπλέον, ενταγμένα σε ένα μουσείο επικεντρωμένο στον πολιτισμό της Μικράς Ασίας, τα αφιερώματα αυτά αποκαλύπτουν ανάγλυφα τις τεχνολογικές ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στα τεχνουργήματα της μικρασιατικής υφαντικής τέχνης και αργυροχρυσοχοΐας και σε εκείνα που προέρχονται από τον ελλαδικό χώρο.

Την κατηγορία αυτή συμπληρώνουν δύο μοναδικά σύνολα βιβλίων, τα οποία εκτίθενται σε περίοπτες θέσεις. Το πρώτο σύνολο αποτελείται από πέντε τεύχη του Ιουστινιάνειου Κώδικα. Πρόκειται για μια σπάνια παλαιύτην έκδοση (Λυών 1536–1538) της κωδικοποιημένης από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό Α' νομοθεσίας, σε εξαιρετική κατάσταση διατήρησης, που αποτελεί αδιάψευστο τεκμήριο της σημαντικής βιβλιοθήκης που υπήρχε στον παλαιό οικισμό.

Το δεύτερο σύνολο συγκροτείται από πέντε χειρόγραφους κώδικες του 1924 με θέμα την καταγραφή της ακίνητης περιουσίας των οικογενειών του Προκοπίου της Μικράς Ασίας. Το κάθε βιβλίο αντιπροσωπεύει μία από τις πέντε συνοικίες του Προκοπίου. Το περιεχόμενο αυτών των κωδίκων δεν έχει αποτελέσει ποτέ έως τώρα αντικείμενο μελέτης, μολονότι αποτελεί πλούσια πηγή πληροφοριών για την οικονομία και την κοινωνική κατάσταση των κατοίκων του Προκοπίου.

Από το σύνολο των αντικειμένων κρίναμε σκόπιμο να αναδείξουμε με ιδιαίτερο τρόπο δύο από αυτά, ως σύμβολα των βασικών μηνυμάτων που προκύπτουν από το σύνολο της συλλογής. Το πρώτο είναι ένα ασημένιο καντήλι, που βρέθηκε διατηρημένο σε πολύ κακή κατάσταση: οξειδωμένο σε μεγάλο βαθμό, με σημαντική παραμόρφωση σχήματος, θραύσεις και απώλειες υλικού. Το αντικείμενο αυτό αποκαταστάθηκε πλήρως, συμπληρώθηκε με διακριτικό τρόπο και προβλήθηκε ως το συμβολικό μέσον για τη μεταλαμπάδευση της φλόγας της πίστης και της πατρίδας στον καινούργιο τόπο.

Το δεύτερο συμβολικό αντικείμενο είναι μια φορητή εικόνα που απεικονίζει τη «Θυσία του Αβραάμ». Η συγκεκριμένη εικόνα βρέθηκε σε πολύ καλή κατάσταση διατήρησης με ελαφρά οξειδωση του βερνικιού που την κάλυπτε. Λόγω του θέματός της, της θυσίας ως συμβόλου του ξεριζωμού των Χριστιανών της Καππαδοκίας, η εικόνα αποφασίστηκε να μην υποστεί παρεμβατική συντήρηση για να κρατήσει την «πατίνα»

22
Άποψη της ενότητας
φορητών εικόνων.
Μ. Ασία, 19ος αι.

23
Δακτυλίδια–
αφιερώματα
στον Όσιο Ιωάννη
τον Ρώσο, 19ος–αρχές
20ού αι.

24
Ιουστινιάνειος
Κώδικας (Codex
Iustinianus),
παλαιότερη πεντάτομη
έκδοση (Λυών
1536–1538).

25
Άποψη της ενότητας
εκκλησιαστικής
υφαντικής και
κεντητικής τέχνης
της Μικράς Ασίας,
19ος–αρχές 20ού αι.

της, σημάδι του χρόνου που πέρασε και της προσφυγικής της πορείας.

Οι τελικές θεματικές ενότητες της μόνιμης έκθεσης παρουσιάζουν όψεις της εκκλησιαστικής και κοσμικής λαϊκής τέχνης, όπως αγιογραφίες, αντικείμενα αργυροχρυσοχοΐας, υφαντουργίας, κεντητικής, ταπητουργίας κ.ά., ενταγμένες στο ιστορικό και κοινωνικό τους πλαίσιο χάρη στα κείμενα και το εποπτικό υλικό.

Τα εκθέματα συνοδεύονται από σύντομα κείμενα ειδικών ερευνητών, τα οποία προσφέρονται σε τρεις γλώσσες: ελληνικά, αγγλικά και ρωσικά³. Η παράθεση συνοπτικών κειμένων κρίθηκε επιβεβλημένη, δεδομένου ότι οι επισκέπτες του μουσείου είναι στην πλειονότητά τους προσκυνητές του Αγίου Ιωάννη που πραγματοποιούν αυθημερόν την επίσκεψή τους. Το πλήθος των προσκυνητών ανέρχεται σε πάνω από 800.000 ανθρώπους ετησίως, ως εκ τούτου η επισκεψιμότητα του μουσείου είναι πολύ μεγάλη, δεδομένου ότι υπάρχει άμεση σύνδεση και εγγύτητα μεταξύ του ιερού ναού και του μουσείου.

Τα ερμηνευτικά κείμενα είναι διανθισμένα με φωτογραφίες απλών ανθρώπων της Καππαδοκίας του 19ου αιώνα, ιστορικών προσώπων που έπαιξαν πρωταγωνιστικό ρόλο στην ιστορία της ανταλλαγής πληθυσμών, καθώς και με φωτογραφίες-ντοκουμέντα από το ταξίδι του ξεριζωμού.

Ο γραφιστικός σχεδιασμός βασίζεται σε αφαιρετικά μοτίβα των γεωλογικών σχηματισμών του τοπίου της Καππαδοκίας. Την ατμόσφαιρα του υποβλητικού τοπίου επιτείνει μία φωτογραφία της περιοχής σε διαφάνεια, που καλύπτει το παράθυρο στον χώρο της εισόδου.

Το μουσείο, εκτός από τη μόνιμη έκθεση που προβάλλει τις υλικές μαρτυρίες της μικρασιατικής παράδοσης, διαθέτει χώρο για περιοδικές εκθέσεις, χώρο ασφαλούς φύλαξης αντικειμένων, βιβλιοθήκη και χώρο εκδηλώσεων και πολλαπλών χρήσεων, προορισμένο να στεγάσει την άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Μικράς Ασίας. Στην αίθουσα πολλαπλών χρήσεων πραγματοποιούνται διαλέξεις, εργαστήρια, μουσικές βραδιές, παραστάσεις και άλλες εκδηλώσεις που προβάλλουν τις παραδόσεις που έφεραν μαζί τους οι πρόσφυγες από την Καππαδοκία, όπως τη μουσική, την τοπική κουζίνα, τα ήθη και τα έθιμά τους, τα οποία διατηρήθηκαν αkéραια και μεταδόθηκαν από γενιά σε γενιά έως τις μέρες μας. Ο χώρος είναι σχεδιασμένος με τέτοιο τρόπο, ώστε να λειτουργεί ανεξάρτητα από τον εκθεσιακό χώρο, προκειμέ-

νου να αποτελεί έναν ζωντανό πυρήνα, ένα κέντρο πολιτισμού και έναν τόπο συγκέντρωσης των νεότερων, έτσι ώστε με ευχάριστο τρόπο να έρχονται σε επαφή με την ιστορική μνήμη και τις μακρόχρονες παραδόσεις που συγκροτούν τον πολυσήμαντο μικρασιατικό πολιτισμό.

Τα προσφυγικά κειμήλια του Ευαγούς Ιδρύματος «Όσιος Ιωάννης ο Ρώσος» αποτελούν σημαντικούς θησαυρούς και αδιαμφισβήτητους μάρτυρες της πολιτισμικής παρουσίας και της εν γένει δραστηριότητας του ελληνισμού στη Μικρά Ασία. Η μουσειακή έκθεσή τους εγγυάται την πρόσβαση σε διαφορετικές ομάδες κοινού στο παρόν και στο μέλλον, ως μία διαρκής αναφορά στον πολιτισμό και στην ιστορική παρουσία των Ελλήνων στη Μικρά Ασία. Επιπροσθέτως, δίνεται η δυνατότητα μελέτης των εκθεμάτων από επιστήμονες, όπως αρχαιολόγους, ιστορικούς της τέχνης, λαογράφους κ.ά., αφού το συγκεκριμένο υλικό έχει παραμείνει αναξιόποιντο επιστημονικά, καθώς η πρόσβαση σε αυτό ήταν έως τώρα αδύνατη.

Συμπερασματικά, η ουσία του Μικρασιατικού Πολιτισμού δεν πρέπει να αναζητηθεί στην υψηλή τέχνη της υφαντικής ή της αργυροτεχνίας, αλλά στην επιλογή που έκαναν οι άνθρωποι της προσφυγιάς να αφήσουν πίσω τα σπίτια και τα οστά των προγόνων τους και να πάρουν μαζί τους τον «δικό τους άγιο» και τα τάματά του. Μεταφέροντάς τα στο νέο περιβάλλον της ζωής τους, δημιουργώντας εκεί μια καινούργια πατρίδα με ζωντανά τα ήθη και τα έθιμα της παλιάς, είχαν την αίσθηση ότι το νήμα δεν κόπηκε αιφνίδια. Απλά συνεχίζεται σε έναν άλλο τόπο, ο οποίος είναι και πάλι δικός τους. Και μάλιστα με την ευλογία του προστάτη αγίου, ο οποίος εγγυάται την ασφάλεια και την ύπαρξή τους επί αιώνες.

* Αρχιτεκτονικός σχεδιασμός έκθεσης: Μαρία Κοντάκη (συντηρήτρια αρχαιοτήτων, αρχιτέκτων-μουσειογράφος).

Επιστημονική ομάδα: Άννα Μπαλλιάν (επιμελήτρια Μουσείου Μπενάκη), Ευαγγελία Μπαλιτά (διευθύντρια ερευνών στο ΕΙΕ), Αγγέλα-Μαρία Βιδάλη (επιμελήτρια Λαογραφικής Συλλογής ΕΙΜ), Ιωάννης Βιταλιώτης (αρχαιολόγος), Νικολέτα Ζυγούρη (ιστορικός, επιμελήτρια Συλλογής Ιερατικών Ενδυμασιών και Εκκλησιαστικών Αντικειμένων ΕΙΜ), Κωνσταντίνη Καλαϊντζή (ιστορικός, επιμελήτρια Συλλογής Κοσμημάτων ΕΙΜ), Μαρία Καπότση (συντηρήτρια αρχαιοτήτων, μουσειολόγος), Χρύσα Κοντογεωργοπούλου (αρχαιολόγος).

Γραφιστικός σχεδιασμός: Φοίβος Παπαγεωργίου.
Φωτογραφίες: Μαρία Στέφανου.

Σημειώσεις

- 1 Σύμφωνα με τη Σύμβαση της Λωζάνης του 1923. Αυτός ο πρωτοφανής κλίμακας αμοιβαίος εκτοπισμός πληθυσμών που υπαγορευόταν από διακρατική συμφωνία συνιστά μοναδική περίπτωση στην παγκόσμια ιστορία. Το βασικό κριτήριο για τον εκτοπισμό ήταν η θρησκευτική ταυτότητα, η διάκριση ανάμεσα σε Χριστιανούς και Μουσουλμάνους. Η συμφωνία αυτή συνιστούσε τη νομιμοποίηση της βίαιης αφαίρεσης του φυσικού δικαιώματος του ανθρώπου να διαβιώνει στον τόπο των πατέρων του, όπου είχε γεννηθεί και μεγαλώσει. Ήταν η πρώτη φορά που δινόταν σε κράτη το συμβατικό δικαίωμα να «ξεφορτωθούν» ανεπιθύμητους γηγενείς πολίτες τους, επειδή αυτοί συνδέονταν φυλετικά ή θρησκευτικά με κάποια άλλη χώρα (Αλεξανδρής 2020). Η σύμβαση της ανταλλαγής προέβλεπε ότι η περιουσία των

ανταλλαξίμων πληθυσμών θα διαφυλασσόταν και ότι αυτοί θα μπορούσαν να μεταφέρουν ελεύθερα μαζί τους την όποια κινητή τους περιουσία. Απαιτείτο επίσης η περιουσία που δεν θα μεταφερόταν, να καταγραφεί σε καταλόγους, οι οποίοι θα υποβάλλονταν και στις δύο κυβερνήσεις για τη φροντίδα των μελλοντικών αποζημιώσεων. Η επιτροπή που θα ασχολείτο με την κινητή και ακίνητη περιουσία θα αποφάσιζε για το ποσόν της αποζημίωσης που θα λάμβαναν οι δικαιούχοι για την ακίνητη περιουσία τους (σπίτια, γη κ.τ.λ.). Δινόταν επίσης η υπόσχεση ότι οι πρόσφυγες στον νέο τόπο εγκατάστασης θα λάμβαναν υπάρχοντα ίσης αξίας με αυτά που άφηναν πίσω. Η Ελλάδα και η Τουρκία θα υπολόγιζαν το συνολικό μέγεθος των περιουσιών των προσφύγων και η χώρα με τη διαφορά υπέρ της θα απέδιδε τη διαφορά αυτή στην άλλη χώρα. Όλη η περιουσία που

θα έμενε στην Ελλάδα θα ανήκε στο ελληνικό κράτος και όλη η περιουσία που θα έμενε στην Τουρκία θα ανήκε στο τουρκικό κράτος (Mustafa 2004, σ. 261–282).

- 2 Πρόκειται για επιγραφές με τα ονόματα των δωρητών και χορηγών στην τουρκική γλώσσα, γραμμένα με το ελληνικό αλφάβητο (καραμανλίδικα), καθώς ο χριστιανικός πληθυσμός του Προκοπίου Καππαδοκίας ήταν τουρκόφωνος (Παπαγεωργίου / Φελέρης 2012–13, σ. 17).
- 3 Επιλέχθηκε ως τρίτη γλώσσα η ρωσική, γιατί τα στατιστικά δεδομένα αναδεικνύουν τους Ρώσους στους δεύτερους σε αριθμό επισκέπτες στο προσκύνημα του Προκοπίου.

Βιβλιογραφία

- Αλεξανδρής 2020: Αλεξανδρής Αλέξης, «Η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών», εφημ. *Η Καθημερινή*, φύλλο της 28.01.2020 (<https://www.kathimerini.gr/1061945/gallery/epikairothta/ellada/h-yprokrewtikh-antallagh-plh8ysmwv>)
- Ενωτιάδης 1994: Ενωτιάδης Χρυσοστόμου πρωτ./ρου, *Ιστορικές Ματιές*, εκδ. Αδελφότητα Προκοπίων Αθηνών, Αθήνα 1994.
- Ευπραξιάδης 1974: Ευπραξιάδης Λάζαρος Γ., *Προκόπι Καππαδοκίας, Πατρίδα Μου (Ιστορία και Λαογραφία)*, Θεσσαλονίκη 1974.
- Καραχρήστος 2005: Καραχρήστος Ιωάννης, λ. «Προκόπι (Ουργκιούη)», *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Μ. Ασία* (2005) (<http://www.ehw.gr/l.aspx?id=5666>).
- Μπαλλιάν κ.ά. 1991: Μπαλλιάν Άννα / Παντελέακη Νότα / Πετροπούλου Ιωάννα,

Καππαδοκία. Περιήγηση στη Χριστιανική Ανατολή, εκδ. Αδάμ, Αθήνα 1991.

Μπαλλιάν 1992: Μπαλλιάν Άννα, *Θησαυροί από τις ελληνικές κοινότητες της Μικράς Ασίας και Ανατολικής Θράκης. Συλλογές Μουσείου Μπενάκη*, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα 1992.

Μπαλτά 2004: Μπαλτά Ευαγγελία (επιμ.), *Προκόπι. Φωτογραφίες από το αρχείο του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών / Ürgüp. Photographs from the archive of the Centre for Asia Minor Studies*, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 2004.

Mustafa 2004: Mustafa Suphi Erden, «The exchange of Greek and Turkish populations in the 1920s and its socio-economic impacts on life in Anatolia», *Journal of Crime, Law & Social Change* 41 (2004), σ. 261–282.

Παπαγεωργίου 2020: Παπαγεωργίου Ηλίας (επιμ.), *Μουσείο Μικρασιατικού Πολιτισμού*,

Προκόπι Ευβοίας, Κατάλογος Μουσείου, Φωτόλιθ, Αθήνα 2020.

Παπαγεωργίου / Φελέρης 2012–13: Παπαγεωργίου Ηλίας / Φελέρης Παντελής, *Μουσείο Μικρασιατικού Πολιτισμού Προκοπίου Ευβοίας, Μουσειολογική Μελέτη*, Αθήνα 2012–13.

Προκόπι 2004: Προκόπι, *Φωτογραφίες από το Αρχείο του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, έκδ. Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 2004.

Στελλάκου 1999: Στελλάκου Βάσω, *Οι πρόσφυγες της Καππαδοκίας στην Ελλάδα. Κοινωνικές-πολιτισμικές και λειτουργικές διαστάσεις στην σχέση ανθρώπου και δομημένου περιβάλλοντος*, διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη 1999.